

2. Барвінська Є.С. Особливості та перспективи сучасного етапу реформування податкової системи України / Є.С. Барвінська, Н.Я. Процак // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2013. - №769. – С. 331-336.
3. Гречко А. В. Перспективи реформування податкової системи України в умовах євроінтеграції / А. В. Гречко // Проблеми економіки. – 2014. – № 3. – С. 60-70.
4. До порядку денного податкової реформи: висновки та пропозиції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua>.
5. Дубинецька П. П. Оцінювання результативності реформування податкової системи України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ubgd.lviv.ua/moodle/pluginfile.../1.pdf.
6. Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава: Програма економічних реформ на 2010 – 2014 роки / Комітет з економічних реформ при Президентові України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf
7. Зміни у пенсійному законодавстві з 01.01.2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://emcon-audit.com.ua/files/articles/Proskura_Tax_Changes_2015.pdf.
8. Касперович Ю. В. Фіскальна трансмісія та її наслідки на формування доходів бюджету / Ю. В. Касперович // Економіка і держава. – 2012. – № 3. – С. 70.
9. Касьяненко Т.В. Проблеми реформування податкової системи України / Т.В. Касьяненко, М.П. Рудь // Економічні проблеми сталого розвитку : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті проф. Балацького О. Ф. (м. Суми, 24-26 квітня 2013 р.) : у 4 т. / за заг. ред. О. В. Прокопенко. – Суми : Сумський державний університет, 2013. – Т. 4. – 323 с
10. Ключ для українського прориву — «під замком» податкової реформи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua>.
11. Концепція реформування податкової системи України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247504310&cat_id=246711250.
12. Коропкіна Н. Г. Концептуальні засади реформування податку на доходи фізичних осіб: Реформування податкової системи України в контексті глобалізаційних викликів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: asta.edu.ua/files/akualno/11.2014/ZBIRNUK.pdf
13. Податкові нововведення 2014-2015 років: як діяти підприємству? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.appu.org.ua/opencms/export/sites/default/library/Methodichni_posibnuku_APPU/Taxes_novations_2014_2015_how_the_enterprise_should_act.pdf
14. Розрахунок нарахувань та утримань із заробітної плати в 2015 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://byhgalter.com/rozrachunok-naraxuvan-ta-utriman-iz-zarobitno%D1%97-plati-v-2015-roci/>.
15. Стосовно змін щодо єдиного соціального внеску [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.eba.com.ua/static/members_reviews/Dentons_Concerning_changes_on_Single_Social_Charge_16022015_UKR.pdf.
16. Суттєві зміни в податковому законодавстві [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.eba.com.ua/static/members_reviews/EY-TaxAlert-2014-08-05-UKR.pdf.

Стаття надійшла до редакції 25.05.2015р.
Рекомендовано до друку д.е.н., проф. **Фадєєвою І.Г.**

УДК 332.14:334.78

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЇ ПРІОРИТЕТІВ РЕГІОНАЛЬНОЇ КЛАСТЕРНОЇ ПОЛІТИКИ

В.В. Ржепішевська, О.В. Христенко*

*Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка, м. Полтава
Першотравневий проспект, 24, e-mail: vitargp@gmail.com*

Анотація. У статті розглядається місце кластерної політики у регіональному розвитку, її мета та пріоритетні напрями. Визначаються основні завдання підтримки коопераційних проектів у рамках сприяння діяльності кластерних об'єднань. Пропонуються напрями надання методичної, інформаційно-консультаційної, освітньої підтримки кластерної політики регіону, а також дії, спрямовані на попередження ризиків її неефективної реалізації.

Ключові слова: кластер, кластерна політика, регіон, конкурентоспроможність, проект, ризик.

Аннотация. В статье рассматривается место кластерной политики в региональном развитии, ее цель и приоритетные направления. Определяются основные задачи поддержки кооперационных проектов в рамках содействия деятельности кластерных объединений. Предлагаются направления оказания методической, информационно-консультационной, образовательной поддержки кластерной политики региона, а также действия, направленные на предупреждение рисков ее неэффективной реализации.

Ключевые слова: кластер, кластерная политика, регион, конкурентоспособность, проект, риск.

Annotation. The role of the cluster policy in the regional development, its purpose and priorities are discussed in the paper. The key objectives to support cooperative projects under the promotion of cluster associations are defined. The directions providing guidance, information and counseling, educational support cluster policy in the region are offered, as well as actions aimed at preventing risks of ineffective implementation are proposed by authors.

Keywords: cluster, cluster policy, region, competitiveness, project, risk.

Вступ. На сучасному етапі світовим співтовариством визнано, що активний розвиток кластерів є ефективним напрямом інноваційної підприємницької діяльності. Разом з тим, досвід зарубіжних країн (Великобританія, Німеччина, Японія та ін.) свідчить про необхідність ретельного, комплексного розроблення кластерної політики як країни, так і окремої території.

Актуальність дослідження процесу формування регіональної кластерної політики в сучасних умовах розвитку обґрунтовується двома причинами. По-перше – це міжрегіональна конкуренція, яка значно загострилася в умовах обмеженості факторів виробництва. Регіони поступово прагнуть відійти від використання конкурентних переваг, які забезпечуються наявністю природних ресурсів, намагаючись визначити інші резерви економічного зростання. Створення ефективних кластерів може стати резервом забезпечення регіональної конкурентоспроможності.

По-друге – це недостатня розробленість теоретико-методологічних основ даного напрямку. Тому, незважаючи на наявність значної кількості наукових досліджень з питань створення кластерів та забезпечення за рахунок їх ефективного функціонування конкурентоспроможності як національної, так і регіональної економіки (Богма О.С., Бутейко А.І., Внукова Н.М., Дубіщев В.П., Комеліна О.В., Краус Н.М., Лазарева Є.В., Онищенко В.О., Портер М., Ржепішевська В.В., Семенов Г.А., Соколенко С.І. та ін. [1-7]), залишається нерозв'язаною проблема державної підтримки такого процесу шляхом формування і реалізації кластерної політики на рівні регіону та вибір її пріоритетів.

Мета дослідження. Основним завданням дослідження є формування пріоритетних напрямів регіональної кластерної політики та виявлення сприятливих умов для розвитку кластерів у регіонах України.

Виклад основного матеріалу. Кластер як інструмент регіонального розвитку носить інтегруючий характер. Останнє полягає в комплексному вирішенні в рамках кластерного підходу завдань регіональної стратегії, націленої на підвищення конкурентоспроможності економіки регіону, промислової політики, спрямованої на створення конкурентоспроможного промислового комплексу регіону, переходу на інноваційну модель регіонального розвитку, розвитку конкурентного середовища, малого й середнього бізнесу у взаємодії з великим, підвищення освітнього рівня в регіоні, розвитку регіональної інфраструктури й ін. Незважаючи на це, кластерна політика є тільки одним з інструментів державної політики й не може замінити інші напрями, такі як розвиток освіти або транспортної інфраструктури. Але кластерна політика може бути новим більш ефективним інструментом підвищення конкурентоспроможності й диверсифікації економіки регіону (рис. 3.8). Тому пропонується регіональну кластерну політику розглядати як систему відносин між органами державної влади регіону й господарюючими суб'єктами із приводу підвищення їх конкурентоспроможності на основі формування й розвитку кластерів.

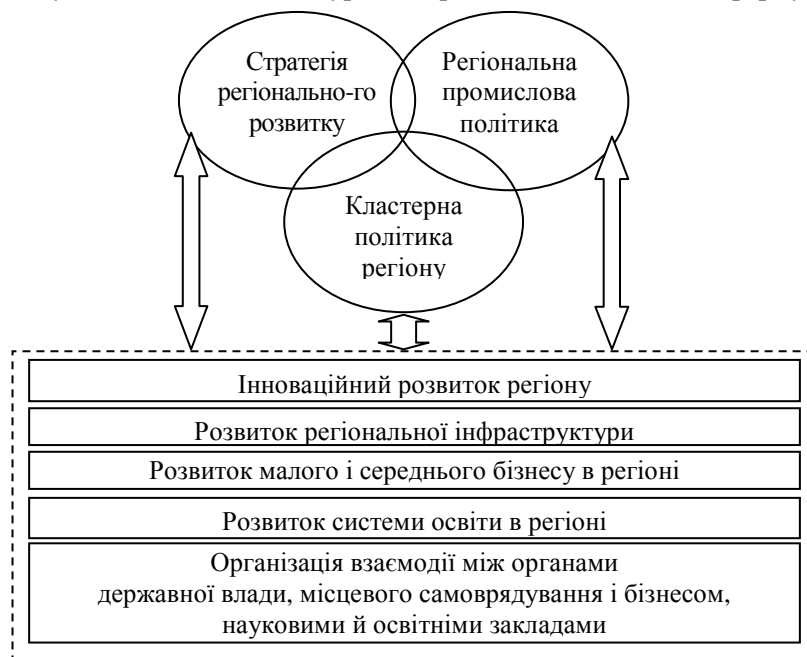

Рисунок 1 - Місце кластерної політики у регіональному розвитку

Основним суб'єктом регіональної кластерної політики виступають органи регіональної влади (законодавчі й виконавчі). У процесі реалізації кластерної політики вони взаємодіють із державними органами законодавчої й виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, господарюючими суб'єктами.

Метою кластерної політики є підвищення якості соціально-економічного зростання в регіоні на основі створення умов для посилення конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів, що утворюють регіональні кластери. Критеріями якості соціально-економічного зростання будуть:

- високі темпи економічного зростання в регіоні (більш високі, ніж середні у країні);
- збільшення частки високотехнологічної продукції в загальному обсязі випуску промислової продукції в регіоні;
- збільшення доданої вартості, що створюється в регіоні;
- посилення ролі знань у виробничих процесах;
- підвищення рівня і якості життя населення в регіоні (більш високими темпами, ніж середні у країні).

На сучасному етапі розвитку економіки України практичної реалізації досягла лише відносно невелика частина проектів розвитку кластерів. За деякими пріоритетними напрямками кластерної політики роботи ще не розпочаті:

- не створені механізми методичної, інформаційно-консультаційної й освітньої підтримки розвитку кластерів;
- відсутня необхідна координація діяльності державних і регіональних органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування, об'єднань підприємств з реалізації кластерної політики;
- обмежений набір інструментів фінансової підтримки кластерних проектів з бюджетних джерел.

Тому наразі є потреба у визначенні основних напрямів кластерної політики на регіональному рівні, що дозволять ефективно реалізувати кластерну модель конкурентоспроможності регіонів. Пріоритетними напрямками регіональної кластерної політики повинні стати:

1. Сприяння організаційному розвитку кластерів, у тому числі, ініціювання й підтримку створення спеціалізованої організації розвитку кластера, а також діяльності зі стратегічного планування розвитку кластера, установлення ефективної інформаційної взаємодії між учасниками кластера й стимулювання зміцнення співробітництва між ними.

2. Розвиток механізмів підтримки кластерних проектів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності підприємств і сприяння ефективності їх взаємодії. Передбачається, що надання підтримки відповідним проектам, повинно виявлятися поза залежністю від приналежності підприємств, що беруть участь у їх реалізації, до того чи іншого кластера. При цьому можливість одержання доступу до зазначених механізмів підтримки проектів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності підприємств – учасників кластера й зростання ефективності їх взаємодії (кластерних проектів), повинна враховуватися при розробленні стратегій розвитку кластерів.

Основними завданнями кластерних проектів повинні стати:

- підвищення якості управління на підприємствах кластера, підвищення конкурентоспроможності й якості продукції підприємств-постачальників і розвиток механізмів субконтрактації;
- стимулювання інновацій і розвиток механізмів комерціалізації технологій, підтримка співробітництва між дослідницькими установами й підприємствами;
- сприяння маркетингу продукції (товарів, послуг), що випускається підприємствами - учасниками кластера й залученню прямих інвестицій.

3. Забезпечення загальних умов розвитку кластерів, що включають:

- підвищення ефективності системи професійної освіти, сприяння розвитку співробітництва між підприємствами й освітніми організаціями;
- здійснення цільових інвестицій у розвиток інженерної й транспортної інфраструктури, житлове будівництво, реалізоване з урахуванням завдань розвитку кластерів;
- надання податкових пільг відповідно до діючого законодавства;
- зниження адміністративних бар'єрів.

Кожен з напрямів сприяння розвитку кластерів, з урахуванням особливостей розмежування повноважень, може бути реалізований як на державному, так і на регіональному й місцевому рівнях.

У рамках сприяння організаційному розвитку кластерів передбачається надання підтримки з боку органів влади в реалізації учасниками кластера наступних заходів:

1. Формування спеціалізованої організації розвитку кластера, що забезпечує координацію діяльності його учасників і може створюватися в різних організаційно-правових формах. Передбачається, що функції зазначеної організації можуть бути покладені як на новоутворені, так і вже існуючі організації.

2. Розроблення стратегії розвитку кластера й плану заходів щодо її реалізації, що включає розроблення набору кластерних проектів і заходів, спрямованих на формування сприятливих умов розвитку кластера, на базі аналізу бар'єрів і можливостей для розвитку кластера.

3. Установлення ефективної інформаційної взаємодії між учасниками кластера.

4. Реалізація заходів щодо стимулювання співробітництва між учасниками кластера (організація конференцій, семінарів, робочих груп, створення спеціалізованих інтернет-ресурсів та електронних списків розсилання).

Передбачається, що регіональні органи виконавчої влади й місцевого самоврядування будуть виступати як ініціатори формування організацій розвитку кластерів, а також здійснювати надання субсидій на реалізацію заходів щодо організаційного розвитку кластерів. При цьому фінансування відповідної діяльності може також підтримуватися з коштів державного бюджету, у тому числі – у рамках реалізації заходів державної підтримки малого й середнього бізнесу на виконання відповідних законодавчих актів [8-10].

У рамках сприяння реалізації проектів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності й зростання ефективності взаємодії підприємств й організацій необхідне формування і розвиток у регіонах відповідних механізмів. При цьому з метою активізації процесів співробітництва між підприємствами, науковими й освітніми організаціями повинні бути використані механізми підтримки коопераційних проектів із залученням у їх реалізацію підприємств і організацій за наступними пріоритетними завданнями, представлених у табл. 1.

Таблиця 1- Основні завдання підтримки коопераційних проектів

Завдання	Складові
1. Підвищення якості управління на підприємствах	<ul style="list-style-type: none"> - сприяння наданню консультаційних послуг підприємствам - учасникам кластера в галузі менеджменту; - проведення систематичної роботи з виявлення прикладів кращої практики за новими методами і механізмами управління на підприємствах кластера й сприяння їх ефективному поширенню; - сприяння розвитку механізмів субконтрактації, включаючи поширення інформації про можливості надання промислових послуг по субконтрактних договорах, на основі інформації про наявність загальних і спеціалізованих виробничих потужностей і потреби виробничих підприємств, у тому числі на основі розвитку спеціалізованих консультаційних організацій - центрів субпідряду; - організація ознайомчих поїздок на підприємства відповідної галузі, у тому числі за кордоном.
2. Сприяння виходу підприємств на зовнішні ринки й реалізації колективних маркетингових проектів	<ul style="list-style-type: none"> - залучення до роботи Ради експортерів та інвесторів при МЗС України; - фінансове сприяння держави вітчизняним експортерам, в тому числі із залученням коштів державного бюджету, яке передбачає використання механізмів кредитування експорту, страхування експортних кредитів, надання державних гарантій, пільгове оподаткування підприємств на конкурсній основі. При цьому, заходи щодо стимулювання експорту за рахунок коштів держбюджету повинні відповідати нормам і вимогам СОТ, що визначають прийнятий в світовій практиці порядок надання державної підтримки експорту; - створення розгалуженої мережі інформаційно-консультативних служб, що мають забезпечити оперативне надання зовнішньоторговельної інформації (повна база даних комерційних заявок і пропозицій від зовнішніх торговельних партнерів, нормативно-правових та законодавчих актів з метою надання послуг суб'єктам господарської діяльності в сфері експорту, інформація щодо стандартизації, сертифікації і технічних бар'єрів у торгівлі).
3. Стимулювання інновацій, розвиток кооперації усередині кластера в галузі НДДКР і розвиток механізмів комерціалізації технологій	<ul style="list-style-type: none"> - сприяння проведенню спільних науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт підприємствами кластера, університетами, сприяння розробленню програм довгострокових партнерських досліджень, кооперації підприємств при фінансуванні й реалізації НДДКР; - сприяння створенню нових інноваційних підприємств, включаючи надання консультаційної допомоги при створенні нових інноваційних підприємств, сприяння в залученні фінансування, у тому числі з боку індивідуальних інвесторів і венчурних фондів; - розвиток і забезпечення високої якості послуг об'єктів інноваційної інфраструктури, у тому числі - бізнес-інкубаторів і технопарків, центрів трансферу технологій, центрів розвитку дизайну; - сприяння активізації інноваційного процесу на підприємствах.

Ефективне функціонування кластера у регіоні потребує забезпечення формування сприятливих умов його розвитку через:

1. Підвищення ефективності системи професійної й безперервної освіти.

Основним завданням кластерної політики в галузі розвитку системи безперервної освіти є забезпечення співробітництва між підприємствами й освітніми організаціями, у тому числі за такими напрямками:

- моніторинг і прогнозування потреб учасників кластера в спеціалізованих людських ресурсах і планування, участь у розробленні державного завдання на підготовку фахівців;
- спільне розроблення освітніх програм основної й додаткової професійної освіти; суспільно-професійна акредитація й оцінка якості змісту освітніх програм в інтересах розвитку кластера;
- спільна реалізація освітніх програм (матеріально-технічне, технологічне й кадрове забезпечення в частині цільової підготовки);
- організація стажувань і виробничої практики на підприємствах кластера.

2. Здійснення цільових інвестицій у розвиток інженерної й транспортної інфраструктури, житлове будівництво, реалізоване з урахуванням завдань розвитку кластерів. Розвиток інженерної й транспортної інфраструктури, об'єктів житлового будівництва в ряді випадків є необхідною умовою розвитку кластерів.

3. Реалізація заходів податкового регулювання для учасників кластерів. Пропонується встановлення пільг по сплаті місцевих податків і зборів та окремих загальнодержавних податків (зокрема, податку на прибуток). Можливість надання податкових пільг є ефективним інструментом розвитку кластерів.

4. Зниження адміністративних бар'єрів. Одним із напрямів розвитку кластерів є реалізація його учасниками заходів щодо виявлення адміністративних бар'єрів регіонального рівня, з виробленням пропозицій щодо їх мінімізації. У числі першочергових заходів щодо зниження адміністративних бар'єрів повинно бути забезпечене введення прискореного порядку одержання результатів експертизи проектної документації.

Реалізація кластерної політики припускає забезпечення ефективної взаємодії державних органів виконавчої влади, органів виконавчої влади регіонів й органів місцевого самоврядування, об'єднань підприємств.

Функції щодо забезпечення ініціювання розроблення стратегій розвитку кластерів, сприянню їх організаційному розвитку й основному обсягу фінансової підтримки кластерних ініціатив мають бути реалізовані регіональними органами виконавчої влади й органами місцевого самоврядування.

У результаті розроблення стратегій розвитку кластерів буде забезпечена можливість ефективного й адекватного врахування пріоритетів розвитку кластерів у рамках реалізації регіональних стратегій і програм соціально-економічного розвитку, включаючи проекти розвитку транспортної й інженерної інфраструктури, житлового будівництва, а також реалізації заходів в галузі підтримки малого й середнього бізнесу, інноваційної й технологічної політики, освітньої політики, політики залучення інвестицій, політики розвитку експорту, розвитку галузей економіки. При цьому будуть створені передумови для ефективного використання механізмів фінансової підтримки реалізації кластерної політики з коштів державного бюджету та підприємств – учасників кластера.

У цей час сформовано низку механізмів бюджетної підтримки інвестиційних проектів, а також заходів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності підприємств, що дозволяє забезпечити реалізацію проектів розвитку кластерів без додаткового збільшення витрат державного бюджету. Одним із основних механізмів фінансової підтримки реалізації заходів щодо ініціювання створення й організаційного розвитку кластерів повинне стати конкурсне надання субсидій регіонам в рамках реалізації заходів по державній підтримці суб'єктів малого підприємництва.

Даний механізм забезпечує можливість фінансової підтримки реалізації проектів в галузі сприяння підвищенню якості менеджменту, розвитку механізмів субконтрактації й сприяння підвищенню якості продукції підприємств-постачальників, реалізації колективних маркетингових проектів і сприяння виходу малих підприємств на зовнішні ринки, стимулювання інноваційної діяльності, розвитку механізмів комерціалізації технологій.

Реалізація кластерної політики регіону потребує надання методичної, інформаційно-консультативної, освітньої підтримки, основними напрямками якої повинні стати:

1. Розроблення методичних матеріалів, пов'язаних із загальними підходами до стратегічного планування розвитку кластерів.

2. Розроблення методичних матеріалів, пов'язаних з реалізацією проектів за різними напрямками розвитку кластерів, включаючи:

- забезпечення розвитку системи нефінансових інститутів розвитку (промислових парків, технопарків, агенцій регіонального розвитку, центрів розвитку дизайну, центрів по енергозбереженню, організацій-об'єктів інфраструктури підтримки малого й середнього бізнесу);
- формування механізмів надання субсидій підприємствам і об'єднанням підприємств, підтримка коопераційних проектів підприємств, освітніх і наукових організацій, по наступних напрямках діяльності: здійснення маркетингових витрат, пов'язаних з виходом на зовнішні ринки; комерціалізація технологій; реалізація заходів щодо енергозбереження; розроблення нових зразків промислової продукції (промисловий дизайн); оплата консультаційних послуг в галузі інноваційного й технологічного менеджменту, менеджменту якості, розвиток механізмів безперервної освіти.

3. Реалізація спеціалізованих освітніх програм з питань розроблення й реалізації кластерної політики на регіональному рівні, а також організаційного розвитку кластерів. У ході створення учбово-методичних матеріалів, нових форм навчання й організації навчального процесу рекомендується створити типові програми підготовки за основними напрямками реалізації кластерної політики. Їх метою буде створення широкомасштабної системи передачі знань, умінь і навичок, необхідних для досягнення цілей кластерної політики. Ця система дозволить у першочерговому порядку підготувати організаторів, експертів й інших учасників проектів щодо розвитку кластерів.

4. Надання інформаційної підтримки в просуванні бренда кластерів, спрямованої на залучення іноземних інвестицій, сприяння експорту вироблених на території кластера товарів і послуг, а також розвиток внутрішнього й в'їзного туризму.

5. Сприяння формуванню механізмів моніторингу, виявлення й поширення кращої практики в галузі розвитку кластерів і реалізації кластерних проектів.

На державному рівні доцільно проводити систематичну роботу з аналізування досвіду реалізації кластерних проектів, сформувати базу даних кращих прикладів й успішного досвіду розвитку кластерів, організувати систематичний обмін досвідом в галузі реалізації кластерної політики на регіональному рівні.

Кластерна політика регіонів може супроводжуватися ризиками неефективної її реалізації. Тому основними напрямками дій, спрямованими на їх попередження, повинні стати:

1. Розроблення чітких критеріїв для оцінки ефективності й результативності кластерних проектів, заходів і кластерної політики в цілому.

2. Використання проектного підходу й орієнтація на результат при наданні фінансування.

3. Використання конкурсних і конкурентних механізмів підтримки кластерних проектів.

4. Використання механізмів приватно-державного партнерства як необхідної умови фінансування кластерних проектів.

5. Використання умов співфінансування кластерних проектів.

6. Організація спеціальних освітніх програм для співробітників державних організацій з питань кластерної політики.

7. Ефективне використання кращого закордонного досвіду.

8. Гнучкість механізмів підтримки кластерних проектів.

Висновки. Таким чином, реалізація заходів, спрямованих на впровадження регіональної кластерної політики, дозволить розв'язати завдання регіональної стратегії, націленої на підвищення конкурентоспроможності економіки регіону; промислової політики, метою якої є створення конкурентоспроможного промислового комплексу регіону; переходу на інноваційну модель регіонального розвитку; розвитку конкурентного середовища, малого й середнього бізнесу у взаємодії з великим; підвищення освітнього рівня в регіоні; розвитку регіональної інфраструктури; зростання прямих вітчизняних й іноземних інвестицій у регіон.

Перспективами подальшої роботи у даному напрямі мають стати дослідження галузевих виробництв регіонального та національного значення, що мають потенціал інноваційного (у тому числі високотехнологічного) розвитку (потенціал кластеризації), та відпрацювання договірних відносин між учасниками кластерних утворень.

Література

1. Актуальні проблеми управління розвитком національної економіки України: кол. монографія / В.П. Дубішев, Н.М. Краус, В.В. Ржепішевська та ін.; під заг. ред. д.е.н., проф. В.П. Дубішева. – Полтава: ПолтНТУ, 2014. – 126 с.

2. Бутейко А.І. Феномен кластера у формуванні інноваційної моделі економіки регіону / А.І. Бутейко, С.В. Лазарєва // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 2. – С. 25 – 28.

3. Внукова Н.М. Організація забезпечення створення фінансових кластерів транскордонного співробітництва: монографія / Н.М. Внукова. — Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, 2011. – 104 с.

4. Онищенко В.О. Теоретико-методологічні засади просторової організації інноваційної діяльності / В.О. Онищенко, О.В. Комеліна // Економіка і регіон. – 2010. – № 1 (24). – С. 3-9.

5. Портер М. Конкуренція / М. Портер. – М.: Вільямс, 2000. – 495 с.

6. Семенов Г.А. Створення кластерних об'єднань в умовах нової економіки: монографія / Г.А. Семенов, О.С. Богма. – Запоріжжя: КПУ, 2013. – 244 с.

7. Соколенко С.І. Проблеми і перспективи конкурентоспроможності економіки України на основі кластерів / С.І. Соколенко // Економіст. – 2008. – № 10. – С. 12 – 18.

8. Закон України «Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні» від 10.06.2012 р. № 2157-14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2157-14>.

9. Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» від 22.03.2012 р. № 4618-17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>.

10. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року: постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 р. № 385 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-п>.

Стаття надійшла до редакції 1.06.2015р.
Рекомендовано до друку д.е.н., проф. **Перезовою І.В.**